

IULIANA GRAŻYŃSKA

Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu

Kilka uwag o symbolice masońskiej

Streszczenie. Symbolika masońska różni się od tradycyjnej symboliki, ponieważ jest zarezerwowana przede wszystkim dla wtajemniczonych. Wśród prac na ten temat wyróżnia się m.in. *Symbolika masońska trzeciego tysiąclecia* Irène Mainguy, publikacją przedstawianą w niniejszym artykule. Książka pozwala zapoznać się z poszczególnymi pojęciami, usystematyzować wiedzę teoretyczną i empiryczną na temat symboliki i jej ewolucji oraz znaleźć informację o wszystkich stopniach lożowych w historii Ars Regia. Symbolika masońska ewoluuje i przenika dziedziny oraz obszary związane m.in. z życiem codziennym. Niektóre symbole kojarzy każdy z nas, znaczenie innych nadal pozostaje tajemnicą.

Słowa kluczowe: zbiory masońskie Biblioteki Uniwersyteckiej, Irène Mainguy, Ars Regia, masoneria, wolnomularstwo, symbol, symbolika masońska, loża, ryt, rytuał.

Wprowadzenie

W trakcie mojej wieloletniej pracy z unikatową kolekcją zbiorów masońskich w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu odbyłam interesującą podróż po świecie wolnomularskim. Symbolika wolnomularska, jedno z kluczowych zagadnień, nierozzerwalnie łączyła się z opracowywanymi książkami. Powodem zajęcia się zagadnieniem symboliki wolnomularskiej była duża liczba czytelnich zapytań oraz poszukiwań związanych z tym tematem. Z myślą o naszych czytelnikach i o osobach katalogujących masoniki zrodziła się chęć wyjaśnienia znaczenia symboliki jako języka wolnomularzy.

Masoneria jako ruch społeczny i etyczny zrodziła się na przełomie XVII i XVIII wieku, a oficjalnie w roku 1717. Dotychczas samodzielnie działające cztery loże wywodzące się z loż operatywnych utworzyły spekulatywną Wielką Lożę Londynu (*speculative Masonry* – typu „symbolicznego”, „świętojańskiego” lub „błękitnego”). „Dzięki dwóm założycielom loży – Jamesowi Andersonowi i Theophilusowi Desaguliersowi –

powstała w roku 1723 pierwsza Konstytucja Wolnych Mularzy, która pozostała *magna charta* wolnomularstwa aż po dzień dzisiejszy. Ustalone zostało podłoże ideowe tego ruchu i wskazane zostały formy jego realizacji¹. W *Księdze Konstytucji* Jamesa Andersona podano, że era wolnomularska rozpoczęła się 1 marca 4 tys. lat p.n.e. (według opartych na Biblii wyliczeń Jamesa Usshera początek świata to rok 4004 p.n.e. – dla uproszczenia wolnomularze przyjęli rok 4000 p.n.e.), tym samym wyznaczono w kalendarzu wolnomularskim „rok prawdziwego światła”². Według tej rachuby dziś jest 6020 *Anno Lucis* (*Roku Prawdziwego Światła*).

Księga Konstytucji Andersona zawiera genezę ruchu, obowiązki członków łóż, regulamin oraz pieśni. Dokument ten zastąpił przepisy *Old Charges* („Dawne Powinności”), obowiązujące w cechach mularzy. Pierwsze dokumenty, które się zachowały w formie rękopisów, to *Regius* (1390) i *Cook* (1425).

Najstarszy rękopis, nazywany „katechizmem”, to *Edinburgh Register House*, pochodzący ze Szkocji i datowany na rok 1696. W 1756 roku ukazał się drugi zbiór zasad wolnomularskich – *Ahiman Rezon* autorstwa Laurence’a Dermotta.

Według tradycji historia masonerii czerpie ze źródeł starożytnych kultur: perskiej, egipskiej (mit Hermesa Trismegistosa z Hermopolis oraz misteria Izdydy i Ozyrysa), z filozoficznych myśli Platona i Pitagorasa z Grecji, z legendy o budowie świątyni Salomona czy też z misteriió Mitry. Patrick Negrier symbolikę wywodzi z trzech wielkich okresów historii:

- a) najpierw [istniał – I.G.] okres prehistorii tak zwany heurystyczny (eksperymentalny okres inwentaryzacji różnych abstrakcyjnych jąder tradycji);
- b) następnie drugi okres tak zwany grammatologiczny (epoka symbolicznej kodyfikacji tradycji), rozpoczął się od około 4000 roku p.n.e., przed Nowym Testamentem i Koranem;
- c) wreszcie trzeci, tak zwany okres hermeneutyczny (era interpretacji tradycyjnej symboliki), który rozpoczyna się od pierwszych komentatorów biblijnej i koranicznej symboliki i trwa do dziś³.

¹ K. Serini, *Symbol w wolnomularstwie*, Warszawa 1933, s. 25.

² I. Mainguy, *Symbolika masońska trzeciego tysiąclecia*, Warszawa 2020, s. 448–451. Autorka napisała kilkanaście książek na temat masonologii. Przez ponad 20 lat kierowała biblioteką Wielkiego Wschodu Francji. Obecnie jest przewodniczącą Société Française d’Études et de Recherche sur l’Écossisme (SFERE), poznałam ją osobiście w związku z uczestnictwem Biblioteki Uniwersyteckiej w corocznych kongresach AMMLA (Stowarzyszenie Muzeów, Archiwów i Bibliotek Wolnomularskich).

³ P. Negrier, *La tradition initiatique. Idées et figures autor de la franc-maçonnerie*, Éditions Ivoire-Clair 2001, s. 22.

Rafał Prinke uważa z kolei, że

[p]odstawowy zręb symboliki wolnomularskiej wywodzi się z tego samego źródła co sama organizacja, czyli z tradycji, mitów i nauk przekazywanych w ramach rytuałów przyjmowania członków do bractw murarskich Szkocji i Anglii. Dzięki lepiej zachowanym źródłom wiadomo, że w Szkocji pod koniec XVI w., obok cechów murarzy w większych miastach, istniała również terytorialna sieć łóż. W przeciwieństwie do cechów, nie podlegały one władzom miejskim i dzięki temu miały większą swobodę działań i wzajemnych kontaktów. Większość członków obu instytucji stanowiły te same osoby, ale do łóż przyjmowano też czeladników (gildie były korporacjami mistrzów), co stwarzało większe poczucie wspólnoty i fraternizacji. W Anglii również istniały takie loże, ale ich działalność jest słabo znana ze względu na sporadyczne jedynie wzmianki źródłowe przed początkiem XVIII w. Przejście od bractwa rzemieślniczego (tzw. wolnomularstwa operatywnego) do organizacji niemającej już związku z budownictwem, ale wykorzystującej symbole, atrybuty, tradycje i obrzędowość dawnych łóż murarskich do spekulacji etyczno-filozoficznych (stąd określanej jako wolnomularstwo spekulatywne), stanowi jedną z najciekawszych niewyjaśnionych jeszcze kwestii w dziejach społecznych nowożytnej Europy⁴.

Loża to przestrzeń, w której każdy wolnomularz dąży do osiągnięcia syntezy harmonii i humanitaryzmu poprzez opanowanie, pracę nad sobą „we wszystkich dziedzinach wolnomularskiej rzeczywistości, a więc w 1) obyczajowości, 2) obrzędowości, 3) organizacji, 4) układzie wolnomularskim życia, 5) w tajemniczości”⁵.

Celem nadrzędnym członków łóż jest nigdy niekończące się doskonalenie się moralne, duchowe i intelektualne oraz szanowanie zasad obowiązujących w stowarzyszeniu.

Tadeusz Cegielski zauważa, że „[w]olnomularz kształtuje swoje życie tak, jak artysta tworzy dzieło sztuki. Do rangi cnoty wynosi sztukę przyjaźni i umiejętności współżycia z ludźmi”⁶.

Ponieważ terminologia w komunikacji nie jest wystarczająca, wolnomularzom jako „wirtuozom” życia potrzeba wyższego przeżycia, czynnika, który zbliża do celu. Właśnie alegorie i symbole stanowią język uniwersalny wszystkich wolnomularzy podczas wtajemniczenia. Pomimo że „pełnia symbolicznego obrazu pozostaje ostatecznie niewyraźna,

⁴ R.T. Prinke, *Loże transmutacji: dziwny romans wolnomularstwa i alchemii*, „Hermion” 2015, nr 4, s. 8.

⁵ K. Serini, *Masoneria*, Warszawa 1992. Nadb: „Ars Regia” 1992, nr 1, s. 140.

⁶ *Masoneria pro publico bono*, red. T. Cegielski, Warszawa 2014, s. 18.

zastrzeżona wewnętrznemu oglądowi”⁷, dla członków loż jest istotą w osiągnięciu poznania.

Symbolika masońska w interpretacji Irène Mainguy

Niniejszy tekst opiera się w znacznym stopniu na publikacji będącej tłumaczeniem książki Irène Mainguy *Symbolika masońska trzeciego tysiąclecia* oraz oryginalnie z dedykacją, którą autorka przekazała Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu. Ten praktyczny przewodnik po niezmiernym kosmosie symboliki wolnomularstwa z pewnością wzbogaca naszą kolekcję⁸.

Tadeusz Cegielski, Honorowy Wielki Mistrz (Wielka Loża Narodowa Polski), pisał: „W tej książce czytelnik wolnomularz znajdzie mnóstwo informacji użytecznych na wszystkich szczeblach lożowego poznania: symbole, elementy rytuału, wyposażenia świątyni, regalia, klejnoty, odznaki, obowiązki oficerów loży i szeregowych braci”⁹. Dla Wielkiego Mistrza Marcina Stańczaka (Wielki Wschód Polski) ta książka była zaskoczeniem: „W Polsce właściwie nie mieliśmy dotąd literatury tego rodzaju. [...] jej publikacja jest wynikiem masońskiej *ecumenii*”¹⁰. Wielki Mistrz Michał Siedlecki (Federacja Polska Międzynarodowego Mieszanego Zakonu Le Droit Humain) określa, że jest ona „drogowskazem świetlistym [...] bazą wiedzy do pracy «w poszukiwaniu Światła»”¹¹, natomiast B. Henryk Wierniewski (Wielka Loża Kultur i Duchowości – G.L.C.S.), który w dużej mierze sporządził tłumaczenie, redagował i wsparł finansowo publikację, uważa, że „[o]bszerność oraz precyzyjna dokumentacja źródeł podnosi prezentowaną przez I. Mainguy problematykę na poziom uniwersalny. Jej praca z pewnością zaspokoi ciekawość każdego, kto pragnie zgłębić symbolikę masońską”¹².

Autorka prowadzi czytelnika przez zawiłości symboliki na pierwszych trzech stopniach wolnomularstwa błękitnego, których osiągnięcie zajmuje od trzech do siedmiu lat. Wyższe stopnie wolnomularstwa są opisane w kolejnych publikacjach Irène Mainguy: *Symbolique des Grades de perfection et des Ordres de Sagesse* oraz *De la symbolique des chapitres en franc-maçonnerie. Rite Ecossais Ancien et Accepte et Rite Francais*.

⁷ *Leksykon symboli*, Warszawa 1991, s. 6.

⁸ Kolekcja Masonica BU znajduje się na stronie: <https://buuam.digital-center.pl/>.

⁹ I. Mainguy, *Symbolika masońska trzeciego tysiąclecia*, Warszawa 2020, s. 16.

¹⁰ *Ibidem*, s. 18.

¹¹ *Ibidem*, s. 17.

¹² *Ibidem*.

Słowo „symbol” pochodzi od greckiego *symbolon*, co oznacza „coś, co łączy i jest konkretnym przedstawieniem abstrakcyjnej idei”¹³. W języku łacińskim *symbolus* pojawia się jako znak rozpoznawczy z przeszłości, pieczęć między dwojgiem ludzi, którzy kiedyś podzielili dany obiekt na dwoje. Symbol wywodzi się z tradycji przodków i prowadzi do przyszłości. Stanowi pomost między wtajemniczonymi.

Irène Mainguy uważa, że próba zdefiniowania symbolu jest niemożliwa:

Symbol wymyka się [...] wszelkim definicjom. Odślania, zakrywając i zakrywa, odsłaniając. Percepcja symbolu nosi w sobie pierwiastek subiektywności, gdyż jest zakorzeniona w naszym sposobie poznawania rzeczy, z naszą skłonnością do zawężania interpretacji. Symbol niczego nie narzuca, jest oknem otwartym na wszechświat, uprzywilejowanym nośnikiem prowadzącym do działania podporządkowanego rozmyślanu¹⁴.

Patrząc przez te okna, można stwierdzić, że rytuały Ars Regia stają się spójne i uporządkowane jako *ordo ab chao*.

Każdy symbol jest nośnikiem złożonej idei, wieloznacznej i ponadczasowej. Historia niektórych z nich sięga początków wolnomularstwa, inne pojawiły się później. Członkowie poprzez inicjację zyskują kolejne stopnie wtajemniczenia. W lożach błękitnych są to stopnie ucznia, czeladnika, mistrza. Przejście na coraz wyższe stopnie jest możliwe w momencie, gdy członek loży uzyska odpowiednią wiedzę, a tym samym jest gotowy do dalszego procesu poznawania tajemnic.

Jak pisze Włodzimierz Moszczyński, „[w] symbolice rozwija masoneria swą najgłębszą istotę, podobnie jak Kościół w swej dogmatyce; w niej pulsuje jej prawdziwe życie wewnętrzne królewskiej sztuki. Treść duchowa masonerii ukryta jest w jej symbolice. Przez stopniowe wyjaśnianie symboli otrzymuje mason «wtajemniczenie» w «tajną naukę»”¹⁵.

Oficjalnie od trzech wieków wolnomularstwo przekazuje – poprzez specjalne rytuały i symbolikę – swój bardzo specyficzny świat wartości. Rytuał i symbol reprezentują dwie części tej samej rzeczywistości, które czekają na uporządkowanie, rozpoznanie, zakończenie, wewnętrzne udoskonalenie.

Podstawowym rytuałem lożowym jest przyjęcie kandydata. Po inicjacji uczeń zaczyna używać pojęcia rytu. Jest to stopniowe inicjowanie i żmudna praca nad sobą. „Ryty w pewnym sensie odgrywają rolę

¹³ Ibidem, s. 22.

¹⁴ Ibidem, s. 43.

¹⁵ W. Moszczyński, *Co to jest masoneria?*, Warszawa 1997, s. 16.

przewodników na tej wymagającej odwagi drodze. Wskazują i wytyczają ścieżkę, którą należy obrać, przy czym nie zwalniają z jej przemierzenia”¹⁶.

Do najważniejszych rytów wolnomularskich należą: Ryt Szkocki Rektyfikowany (R.S.R., powstały pomiędzy 1778 a 1790 rokiem), Ryt Francuski (R.F., zapoczątkowany między 1780 a 1801 rokiem), Ryt Szkocki Dawny i Uznany (R.S.D.U., powstały w drugiej połowie XVIII wieku) oraz Ryt Memphis-Misraim (R.M.M., powstały w 1805 roku). W strukturze obrzędów istnieją różnice dotyczące ideologii, nazw stopni, wyglądu łoży, koloru fartuszka, jednak prace wolnomularzy należących do różnych rytów uzupełniają się wzajemnie.

Wśród nich możemy zewidencjonować trzy grupy symboli: „obrazowe” (obrazy łoży lub dywanik, dekoracja, klejnoty), „dźwiękowe” (uderzenie młotka, hasła, Święte Słowa, legendy itd.) i „działania” (ryt właściwy). Kolejne stopnie wtajemniczenia charakteryzują się innymi sekretnymi hasłami, gestami, uściskami; adepci otrzymują dodatkowe narzędzia, co tłumaczy charakter ruchu bractwa. Wspólna tajemnica, wspólne dążenie do rozwoju, nabywanie wiedzy, poznawanie istoty świata to sens istnienia wolnomularstwa.

Na kolejno podejmowanych przez członków stopniach kandydatom są przedstawiane nowe cele. Uczeń poznaje pierwszy uścisk dłoni, tzn. „uścisk ucznia”. Każde z narzędzi wskazuje na cnoty, którymi musi odznaczać się kandydat. Drugi stopień – czeladnika – jest związany z symbolami poziomicy, pionu, oznaczającymi równowagę i harmonię, oraz kwadratu. Tutaj adekwatnie wymieniany jest „uścisk czeladnika”. Na trzecim etapie poznaje się „uścisk mistrza” i wtedy kandydat otrzymuje węgielnice. Oprócz tego na każdym stopniu adept jest zobowiązany do złożenia przysięgi, co jest warunkiem otrzymania tytułu.

Poznawanie i utrzymanie tajemnicy jest związane z odpowiedzialnością, wymaga gotowości kandydata, by ją zrozumiał i chronił. To utrzymuje porządek, zapewnia uczciwość i szczerłość wobec innych członków. Sekret jest jak kamień podtrzymujący elewację budynku, węgiel jego ścian, a ich stabilność wyznacza węgielnica, symbolizująca wszystkie te wartości.

Narzędzie służące do wyznaczania kątów prostych jest równoznaczne z nadzorowaniem prawidłowej pracy. Znak ten znajdujemy na emblemacie Czciwego Mistrza łoży. Jako opiekun zasiada on we wschodniej części łoży, w punkcie nazywanym „Portykiem Salomona”, co w świątyni Salomona oznaczało przejście do Miejsca Najświętszego, gdzie rzeźbiono przechowywano Arkę Przymierza z dwoma tablicami Dziesięciu

¹⁶ I. Mainguy, op. cit., s. 46.

Przykazań, otrzymanymi od Boga na górze Synaj. Boską mądrość symbolizuje wiele znaków podkreślających znaczenie tej wartości. Elementy wystroju łóż to nie tylko estetyczne ozdoby i nie należy ich tak postrzegać; wszystko ma tu bowiem swoje znaczenie. Członkowie na znak gotowości do pracy w dążeniu do doskonałości otrzymują fartuch, co naturalnie kojarzy się z wykonywaniem pracy. W zależności od stopnia na fartuszkach wolnomularskim haftowany jest odpowiedni emblemat. To także element wyznaczający hierarchię w bractwie. Oprócz elementów ubioru ustalają ją sekretne wymiany uścisków dłoni, gesty, hasła różnego rodzaju, niekiedy szeptane lub literowane, metaforyczne sentencje zaczerpnięte z biblijnych opowieści i legend.

Wolnomularze uważali geometrię za pierwszą i najszlachetniejszą naukę, podstawę działania zmaterializowaną w architekturze. *Konstytucja Andersona* (1723) odkrywa nam, że

[o]d kiedy sztuki mechaniczne dały [ludziom] wykształconym możliwość redukcji elementów Geometrii do metody, szlachetna ta nauka stała się, dzięki podobnej zmianie podwaliną wszystkich Sztuk (szczególnie Mularstwa i Architektury) oraz regułą, która kieruje nimi i uskutecznia je. [...] We wczesnych czasach Adam uczył swych synów Geometrii i jej zastosowania – dogodnych dla kilku przynajmniej sztuk¹⁷.

Dlaczego geometria? Gdyż to Wielki Architekt zbudował świat. W wielu łóżach Wielki Architekt jest uznawany za boga lub alegoryczną Kosmiczną Siłę. Złoty podział lub liczba Φ (na pamiętkę Fidiasza) są nazwane wprost „boską proporcją”. Jej wartość wynosi 1,61803.

Złoty podział odpowiada określonej proporcji harmonicznej, która pozwala na projektowanie zrównoważonych i harmonijnych konstrukcji. Odnajdujemy ją w licznych dyscyplinach, takich jak matematyka, geometria, muzyka, rzeźbiarstwo, malarstwo, architektura, ale przede wszystkim w naturze. [...] Jest to spirala doskonała, ponieważ zawiera wszystkie proporcje spirali logarytmicznej¹⁸.

Wśród przykładów można wymienić: muszle, np. amonit, rozgwiazdy, jeżowce, szyszki, ananas, słonecznik, płatki magnolii. Wolnomularska poziomicą z wbudowanym pionem również stosuje złoty podział.

¹⁷ T. Cegielski, *Księga Konstytucji 1723 roku i początki wolnomularstwa spekulatywne-go w Anglii*, Warszawa 2011.

¹⁸ I. Mainguy, op. cit., s. 258.

Podążając szlakiem symboliki od początku ruchu aż do współczesności, znajdujemy bogatą treść wolnomularską. W Drugiej Księdze Kronik Starego Testamentu jest zawarty opis: „Następnie sporządził odlew okrągłego morza o średnicy dziesięciu łokci, o wysokości pięciu łokci i obwodzie 30 łokci”. Oznacza to, że obwód koła jest trzy razy większy od średnicy (3:1). Liczby te wskazują na pierwsze próby obliczeń niewymiernej liczby, która pozostaje najbardziej fascynująca nie tylko dla naukowców, ale i dla wolnomularzy. Cytat powyżej jest opisem budowy świątyni Salomona, króla Izraela. Dzięki darowi mądrości otrzymanemu od Boga Salomon obliczył i zlecił budowę „domu dla Imienia Pańskiego”¹⁹. Wspomniane wymiary są pierwszym zapisem przybliżonej liczby Pi. W III wieku p.n.e. Archimedes obliczył jej wartość z dokładnością do drugiego miejsca po przecinku, otrzymując wynik 3,14. Wielu starożytnych myślicieli, twórców kultury Babilonii czy Egiptu stosowało takie obliczenia w celach praktycznych, w księgowości czy też konstrukcjach architektonicznych. Papirus Rhinda²⁰ sporządzony przez Ahmosego, skrybę faraona z 1600 roku p.n.e., zawiera równanie; w nim wartość liczby Pi szacuje się następująco: $256/81 \approx 3,16049383$. Tym samym otrzymano dość precyzyjny wynik jeszcze przed Archimedesem.

Użytkowe zastosowanie liczby Pi z czasem przeobraziło się w doktrynę filozoficzną. Znamy jej pierwsze zapisy. Wiemy, że symbol π został wprowadzony w 1706 roku przez Williama Jonesa, jednak nigdy nie poznamy ostatecznej wartości tej liczby. Chociaż to liczba niewymierna, stanowi jednak fundamentalny element wzorów zarówno matematycznych, jak i fizycznych. Znajdziemy ją w formule na rozmiar elektronu, równaniu pola grawitacyjnego, wzorach na pole koła, objętość brył obrotowych, akustyce – czyli wszędzie tam, gdzie występują drgania. Są to dowody na uniwersalność, ale przede wszystkim czynnik eksplikujący wszystko, co nas otacza.

Każda z łóż masonskich posiada swoją główną salę, zwaną świątynią, przeznaczoną na spotkania rytualne. Sale te są projektowane w ten sam sposób, w jaki została zaplanowana jedna z części świątyni Salomona, zwana Miejscem Świątym²¹.

Świątynia Salomona symbolizuje dla wolnomularzy potrzebę dążenia do wiedzy i chęć samodoskonalenia. Jej konstrukcja ma zasadnicze znaczenie dla moralności masonerii, podkreśla wartość uczciwości; wszystko

¹⁹ *Biblia Tysiąclecia*, Poznań 2003, 2 Krn 4,2.

²⁰ Obecnie znajduje się w Muzeum Brytyjskim i jest oznaczony nr. katalogowym pBM 10058.

²¹ *Biblia Tysiąclecia*, 2 Krn 5,7.

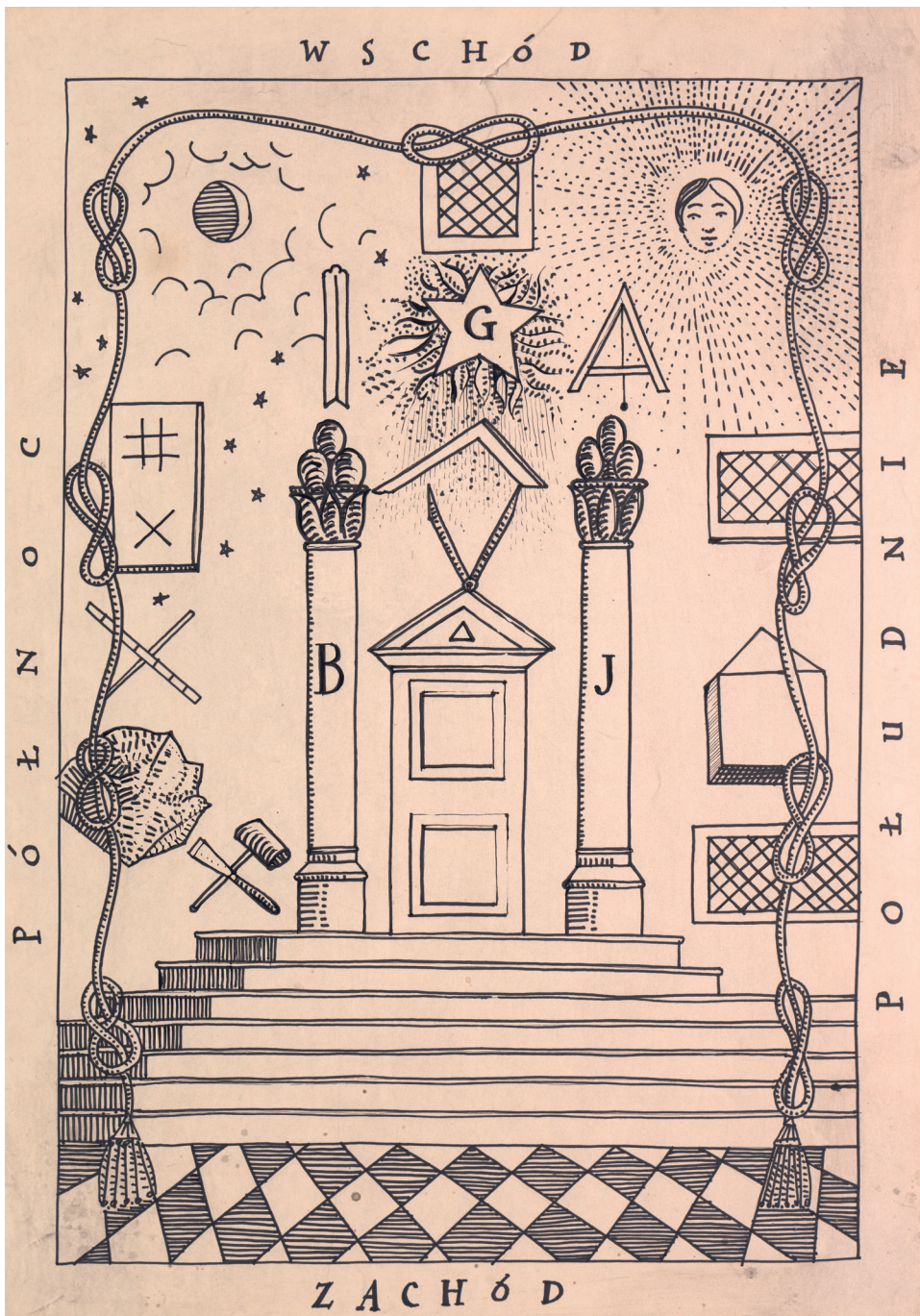
to za sprawą legendy Hiram Abiffa, Mistrza Murarskiego, który zbudował świątynię Salomona. Został on zamordowany przez trzech swoich czeladników, ponieważ nie chciał wyjawić wielkiego sekretu Mistrza Masońskiego – „Wielkiego Kamieniarskiego/Wolnomularskiego Słowa”, a zatem geniuszu swojego rzemiosła. Miejsce jego pochówku zlokalizowano dzięki gałązce akacji pozostawionej na grobie. Król Salomon przywrócił mu jednak życie za sprawą uścisku Mistrza Kamieniarskiego, uścisku nazwanego „silnym uściskiem łapy lwa”²². W Starym Testamencie nie znajdujemy żadnej wzmianki zarówno o całym zajściu, jak i o samym Hiramie, architekcie. Legendę odtwarza się podczas obrzędu przejścia na trzeci stopień wtajemniczenia, a sekretne słowo, którym jest imię Boga, jest przekazywane – jako pamiątka – od czasów Salomona kolejnym mistrzom aż po dzień dzisiejszy. Ma to podkreślić wagę wierności i umiejętności zachowania sekretu. Wiele symboli czerpie swoje znaczenie z tej opowieści. Gałąź akacji oznacza dążenie do nadziei, ku światłu i jest równoznaczna z nieśmiertelnością.

W XVIII wieku pojawiła się seria pism, tzw. zdradzieckich, ujawniających tajemnice rytuałów szerokiej publiczności oraz przedstawiających inicjację adeptów i obrazy łóż wszystkich stopni świętojańskich. W Pracowni Zbiorów Masońskich BU znajduje się wiele ważnych i znanych źródeł do badań historii: miedzioryty przedstawiające rytuały masońskie, dzieła Pricharda, Larudana, Madame la Marquise de ***, Bernigerotha. Natomiast seria sztychów anonimowego autora, przedstawiających prowadzenie kandydata do loży, rytuał inicjacji do stopni czeladnika i do stopni mistrza oraz plan loży Mopsów, jest mało znana.

Niektóre symbole charakterystyczne dla łóż świętojańskich można zobaczyć na rysunku przedstawiającym kopię kobierca w stopniu ucznia, wykonanym przez Tadeusza Cegielskiego (il. 1). Jest dla nas powodem do dumy, że Pracownia Zbiorów Masońskich posiada obraz łożowy, wykonany przez najwybitniejszego badacza problematyki wolnomularstwa. Oryginał rysunku był wydany na początku XIX wieku w *Manuel maçonnique* Claude’a Andre Vuillaume’a (Paryż 1820).

Symbole, które są przypisane do stopnia mistrza, to m.in.: **cztery punkty kardynalne** – na obrazie łoży są niezgodne z astronomicznym kalendarzem, zgodne natomiast z antycznymi zasadami mularstwa. **Wschód** to święty kierunek. W masonerii wszystkie wydarzenia dzieją się na wschodzie. Określenie to pojawia się np. w nazwach łoż: Wielki Wschód Polski, łoża masońska Nadzieja na Wschodzie Warszawy, łoża Astrolabium na

²² M.C. Duncan, *Duncan’s Masonic Ritual and Monitor*, 1866, <https://www.sacred-texts.com/mas/dun/dun02.htm> [dostęp: 14.04.2020].

Il. 1. Koberzec Wielkiej Łoży Narodowej Polski
 Źródło: Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej UAM w Poznaniu.

Wschodzie Krakowa. **Zachód** to kierunek, z którego przybywają profani, a **południe** – godzina rozpoczęcia prac lożowych. Chodzi tu o astronomiczne południe, gdy słońce stoi w zenicie. W rzeczywistości loże zwykle otwierane są wieczorem. Wymóg otwarcia loży w południe obchodzi się, tłumacząc, że skoro ziemia jest okrągła i obraca się wokół swojej osi, w każdej chwili w jakimś punkcie globu słońce stoi w zenicie²³.

Kolejne symbole to **świątynia Salomona** – wyraz dążenia do wiedzy, chęć doskonalenia się w duchu wolności, równości i braterstwa; **kolumny Jakin i Boaz**, nawiązujące do kolumn przy wejściu do świątyni Salomona; **stopnie**. Kolumny są ustawione przy wejściu wewnątrz każdej loży. **Jakin** (z hebr. JHWH – Bóg utwierdził) i **Boaz** (z hebr. – w Nim moc)²⁴ jasno tłumaczą symbolikę, oznaczają stałość i siłę. Te kolumny, wykonane z mosiądzu, puste w środku, mogły pomieścić narzędzia czeladników i uczniów oraz kosztowności służące jako zapłata. **Stopnie** oznaczają wspinanie się sukcesywnie ku światłu. Na obrazach łóż pochodzących z XVIII wieku uczeń mógł wejść tylko na trzy pierwsze stopnie.

Wśród symboli przedstawionych na wszystkich kobiercach stopni świętojańskich są **trzy małe światła** wolnomularskie – to: **słońce**, **księżyc** i **mistrz loży**. **Słońce** jest symbolem dnia, rozumu, światła. Znak ten widnieje na kobiercach w wielkich salach, na ich sklepieniach, gdzie tło stanowi **Oko Opatrzności**, na obrazach. Słowem, jest wszechobecny, by ukazywać mądrość jako najwyższą wartość. **Księżyc** jest symbolem nocy, refleksji, uczucia, tego, co w ludziach zmienne, będące w ruchu. Włada płodnością, wegetacją, to znak zmartwychwstania. Według *Dictionnaire thematique illustre de la franc-maconnerie* (s. 156) słońce i księżyc przyozdobiły w starożytności i średniowieczu świętą postać, sugerując przestrzeganie zasad uniwersalnych. **Mistrz** rządzi lożą.

W dalszej części kobierca odkrywamy narzędzia wolnomularskie: **trzy wielkie światła** wolnomularskie, które odgrywają ważną rolę w pogłębianiu wyższych wartości i norm: **Biblia**, **cyrkiel** oraz **węgielnica**. **Cyrkiel** (wiedza, nauki ścisłe, mądrość nabyta) symbolizuje niebo. Mówi o regulowaniu życia, poszanowaniu praw, „działaniach pod kątem prostym”. „Cyrkiel symbolizuje wyczucie proporcji, norm, dynamiki budowania i projektowania, miarę zdolności, dążenie i panowanie nad kreską”²⁵. **Węgielnica** (porządek, uczciwość i szczerłość) symbolizuje ziemię – to emblemat Czcigodnego Mistrza loży. Według przewodnika szkockich mularzy

²³ *Wolnomularstwo*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wolnomularstwo> [dostęp: 15.05.2020].

²⁴ *Biblia Tysiąclecia*, 2 Krn 3,17.

²⁵ I. Mainguy, op. cit., s. 296.

„**Biblia** reguluje nasze prawa i rządzi nimi, węgielnica – naszymi czynami, a cyrkiel wskazuje na granice, których nie wolno nam przekraczać wobec innych ludzi, a w szczególności wobec naszych braci”²⁶.

Trzy klejnoty ruchome to narzędzia służące do rysowania i kontroli: **węgielnica**, **pion** i **poziomica**. Klejnoty oznaczają cenne przedmioty potrzebne do wzniesienia budowli. Nazywane są ruchomymi, ponieważ przechodzą od jednego wolnomularza do drugiego. **Węgielnica** należy do klejnotów ruchomych jako symbol zdobiący Czcigodnego Mistrza. **Pion** oznacza poszukiwanie, równowagę i prawo moralne.

Pion skłania nas do zejścia w głąb siebie z zachowaniem prawości i ścisłości w nas samych, do uczynienia naszego umysłu pustym naczyniem, które zyskuje nowe doświadczenia i poznanie poprzez wyeliminowanie przeciążenia wiedzą ze świata profanów. Narzędzie to zachęca nas do poszukiwań głębi, ale też znalezienia równowagi i pionu we wszystkich postawach naszego istnienia²⁷.

Pion zdobi Pierwszego Dozorcę; **poziomica** symbolizuje wyważenie proporcji, kontrolę osi, równość i harmonię.

W ujęciu praktycznym poziomica pozwala nam znaleźć miarę codzienności, wyważone proporcje, ciężenie ku równości i równowadze, kiedy docieramy do idealnego połączenia osi pionowej i poziomej. Zachęca do pokonania przeszkód tworzonych przez ego na rzecz dostąpienia wyzwolenia wewnętrznego²⁸.

Poziomica zdobi Drugiego Dozorcę.

Na obrazie łożowym są widoczne ponadto narzędzia służące do budowania i obróbki. Jednym z nich jest **kielnia**, która odnosi się do działania na rzecz samorozwoju. Można o niej powiedzieć, że wygładza relacje i tworzy więzi braterskie. „Wszystko skupia się na sztuce posługiwania się kielnią poprzez zrównoważenie nieodzownych i owocnych przeciwieństw. Jest ona łącznikiem harmonijnej realizacji Piękna, Dobra i Prawdy w budowaniu dzieła braterstwa, w dążeniu do Jedności”²⁹. Kolejny element – **dłuto** – oznacza wiedzę opartą na rozróżnieniu, zdolność wyboru, determinację. To zasadnicza cnota w każdym dążeniu. „Jako wektor realizacji celu dłuto znaczy punkty wstępnej obróbki nieociosanego

²⁶ Ibidem, s. 124.

²⁷ Ibidem, s. 287.

²⁸ Ibidem, s. 289.

²⁹ Ibidem, s. 301.

kamienia”³⁰. Innym symbolem jest **liniał** o dwudziestoczerocalowej podziałce, ilustrujący prostą linię postępowania, precyzję pomiaru i „czynienia wszystkiego z uwagą [...] na rzecz budowania własnej wewnętrznej Świątyni”. Z kolei **lewar** to determinacja, „kontrola energii i siły w stanie działania”. Służy do podnoszenia, podpierania obiektu, zwiększa siłę działania. **Młotek** ma wiele zastosowań. Jest to narzędzie służące do obróbki, symbolizuje działanie, siłę wole, władzę, a także pracę i moc. Jednak w legendzie Hiram jest narzędziem zbrodni, a posługiwanie się nim może wyrażać również przemoc i ludzką agresję, czyli niedoskonałość. Zwycięstwo dobra nad złem może zapewnić jedynie Mistrz.

Młot odpowiada woli duchowej, która urzeczywistnia i stymuluje poznanie, u podstaw którego leży gest. Jako narzędzie władzy nad materią symbolizuje energię i potęgę, a także nieustawanie w pracy. Odpowiada obecnemu umysłowi, samokontroli, wytrwałości i odwadze. Jest symbolem władzy i zwierzchnictwa dla każdego mistrza, który pełni funkcję kierowniczą na placu budowy³¹.

Trzy klejnoty nieruchome są symbolami służącymi wolnomularzom do doskonalenia się i poznania samego siebie; to **deska rysunkowa**, **kamień ociosany** i **kamień nieociosany**. Obecnie terminem „deska rysunkowa” określany jest referat (wystąpienie) na dany temat, wygłaszany na nieobrzędowej części zebrania loży. Deska rysunkowa służyła do rysowania planów za pomocą alfabetu wolnomularskiego, który został przekazany przez Louisa Travenola w 1747 roku. Istnieją różne odmiany alfabetu. Litery wpisane są w kwadrat podzielony przez dwie linie poziome i dwie pionowe. Do niektórych liter trzeba dodać kropkę w środku. Jest także znak X, który służy do zapisywania ostatnich czterech liter alfabetu. W **kamieniu** wyraża się praca masona nad obróbką symbolicznego kamienia – jako uczeń obrabia kamień surowy, nieociosany, jako czeladnik buduje z kamieni ociosanych ściany świątyni, jako mistrz pracuje nad budową sklepień. Symboliczny kamień przypomina o ciągłej powinności rozwoju, o zwalczaniu w sobie wszelkich niedoskonałości.

Atrybutami wolnomularskimi są narzędzia kamieniarskie, które stały się inspiracją dla symboliki. Narzędzia te były bowiem wykorzystywane np. do budowy świątyni Salomona. Wielki Architekt zbudował świat, a ludzie mają dalej budować siebie.

Na obrazie loży znajdujemy także **trzy okratowane okna**: jedno na wschodzie, drugie na południu i trzecie na zachodzie. Na północy nie

³⁰ Ibidem, s. 304.

³¹ Ibidem, s. 298.

powinno być okna, ponieważ panuje tam mrok. Okratowane okna symbolizują zachowanie ciszy i tajemnicy.

Do elementów loży są dołączone **trzy ozdoby loży**. **Posadzka we wzór szachownicy** zgodnie z założeniami stanowi metaforę obrazującą ludzkie życie, przestrzeń oddziaływania dobra i zła. Jest ona elementem każdej świątyni loży. Chociaż dobro nie istnieje bez zła, celem wolnomularzy jest doskonalenie się poprzez wybór jednej ze stron i świadomą walkę o supremację. Proces ten wiąże się z rozumem i chęcią podążania ku światłu. **Gwiazda gorejąca** jest reprezentacją boskości, istotą loży czeladnika, zostaje zatem umiejscowiona na drugim stopniu wtajemniczenia. Litera G to monogram słów: Bóg, geometria (fundament nauk ścisłych); bez nich skazani jesteśmy na próżne spekulacje. Pochodzi od greckiego słowa *gnosis*, czyli wiedza. Gwiazda gorejąca jest wpisana w pentagram. Zgodnie z tym, co pisał Matila Costiescu Ghyka,

pięć to także liczba oznaczająca harmonię zdrowia i piękna ludzkiego ciała; jej przedstawienie graficzne – pięciokąt lub pentagram (gwiazda pięciopromienna) – jest jednocześnie symbolem miłości dającej życie i żywego piękna, równowagi zdrowego ludzkiego ciała, które jako projekcja duszy w świecie materialnym jest, tak jak dusza, odwzorowaniem Ducha Wszechświata lub Życia Uniwersalnego³².

Kolejną ozdobę stanowi **sznur z węzłami** – zawodowi murarze wyznaczali nim plany na budowie, używali go także do mierzenia. Dziś sznur z węzłami spełnia funkcję ochronną przed zewnętrznymi złymi wpływami.

Symbolami związanymi z lożą są również **trzy filary** architektoniczne, oznaczające zasadę trzech wartości: mądrości, piękna i siły. Mądrość to siła twórcza, siła jest odpowiedzialna za realizację projektu, a piękno udoskonala i finalizuje dzieło.

Niektóre symbole kojarzy każdy z nas. Znaczenie innych nadal pozostaje tajemnicą. Wielokrotnie stosowane w sztuce jako elementy reprezentujące kanony oraz charakter epoki, są obecnie wykorzystywane przez wiele organizacji, które identyfikują swój unikalny wizerunek z precyzyjnie wyselekcjonowanym znakiem. Prezentują swoje marki i jednocześnie uzewnętrzniają charakterystyczny symbol szeroko rozpoznawalny

³² Zob. M.C. Ghyka, *Złota liczba*, przeł. I. Kania, Kraków 2014, cyt. za: I. Mainguy, op. cit., s. 256. Książę Matila Costiescu Ghyka (13 września 1881 – 14 lipca 1965) – rumuński pisarz, matematyk, historyk, filozof i dyplomata, m.in. w rumuńskiej placówce w Londynie w latach 1936–1938 i 1939–1940.

w społeczeństwie. Logo zyskuje także wartość historyczną, a obecność symboli wolnomularskich wzbudza zainteresowanie.

Często nie jesteśmy świadomi ich obecności. A znajdziemy je, analizując niektóre znaki drogowe, m.in. zakaz postoju, lub przypatrując się firmowym znakom takich marek, jak: Coca-Cola, KFC, Coco Chanel, Davidoff, Gillette, czy nawet wizerunkowi Washingtona na banknocie dolarowym.

Wolnomularze – wykorzystując zasób słów oraz symboli zapożyczonych z różnorodnych kultur, poprzez ich kompilacje – stworzyli system ułatwiający edukację. Okazuje się, że symbolika wolnomularska występuje wszędzie tam, gdzie przekaz obejmuje najliczniejsze grono odbiorców, np. w internecie. Logo Gmaila uderzająco przypomina klasyczny krój fartuchów masońskich, z których każdy posiada swoje znaczenie na danym stopniu wtajemniczenia. Do tego dochodzi ukryta litera „M”, narysowana na białym tle czerwonym kolorem; większość nie zwraca na to najmniejszej uwagi. System operacyjny MacOs marki Apple zaprasza do nabywania aplikacji przez App Store, którego znak wygląda jak cyrkiel i linijka, co nasuwa skojarzenie z emblematem cyrkla i węgielnicy. To taka subtelna sugestia: rozbuduj swój komputer. Intuicyjnie potrafimy określić, do czego służy dany program na podstawie jego logo.

Publikacja Irène Mainguy stała się źródłem inspiracji do krótkiego omówienia symboli wolnomularskich spotykanych najczęściej w lożach; zasygnalizowałam również symbolikę, która ewoluuje wraz z rozwojem cywilizacji. Przez całe życie uczymy się przedmiotów i ich zastosowania; symbole skrywają w sobie litery, liczby, działania... Oby więc i praca Irène Mainguy – jako nie kompendium naukowe, ale pewna propozycja zastosowania wiedzy o symbolach – stała się punktem wyjścia do refleksji i przyczyniała się do przybliżenia omawianej tematyki związanej z symboliką wolnomularską³³.

³³ Czytelników, którzy pragną pogłębić wiedzę na temat dokumentów masońskich w różnych językach, odsyłam do katalogów Biblioteki Uniwersyteckiej: **katalogu zdigitalizowanego** (<http://buuam.digital-center.pl>), **druków masońskich w języku francuskim** – 2395 tytułów (<http://hdl.handle.net/10593/14305>), **5 Zjednoczonych Łóż Hamburga** (<https://masoniki-hamburg.home.amu.edu.pl/>), **spisów łóż** (Mitglieder-Verzeichnis, Matrikele, Naamlijst, Tableau de loge). Biblioteka Uniwersytecka posiada kolekcję ponad 40 tys. spisów członków łóż wolnomularskich. W największym stopniu dotyczą one łóż niemieckich, ale są również informacje o lożach innych krajów: <https://tinyurl.com/ys583jny>.

Bibliografia

- Biblia Tysiąclecia*, Poznań: Wydawnictwo Pallottinum 2003.
- Cegielski Tadeusz, *Księga Konstytucji 1723 roku i początki wolnomularstwa spekulatywnego w Anglii*, Warszawa: Wydawnictwo Klio.
- Cegielski Tadeusz, *Masoneria pro publico Bono*, Warszawa, Muzeum Narodowe w Warszawie 2014.
- Duncan Malcom C., *Duncan's Masonic Ritual and Monitor*, 1866, <https://www.sacred-texts.com/mas/dun/dun02.htm/> [dostęp: 14.04.2020].
- Ferré Jean, *Dictionnaire des symboles maçonniques*, Monaco: Éditions du Rocher 2013.
- Ghyka Matila C., *Złota liczba. Rytuaty i rytmy pitagorejskie w rozwoju cywilizacji zachodniej*, przeł. I. Kania, Kraków: Universitas 2014.
- Karpowicz Andrzej, *Książka wolnomularska XVIII i XIX wieku: katalog wystawy*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1996.
- Kultura polska wobec zachodniej filozofii ezoterycznej w latach 1890–1939* <http://www.tradycjaezoteryczna.ug.edu.pl/node/458> [dostęp: 9.10.2020].
- Leksykon symboli*, Warszawa: Rok Corporation SA 1991.
- Mainguy Irène, *Symbolika masońska trzeciego tysiąclecia*, Warszawa: Trialog 2020.
- Moszczyński Włodzimierz, *Co to jest masoneria?*, Warszawa: Wydawnictwo Wers 1997.
- Negrier Patrick, *La tradition initiatique: Idées et figures autor de la franc-maçonnerie*, Éditions Ivoire-Clair 2001.
- Oesterreicher-Mollwo Marianne, *Leksykon symboli*, Warszawa: Wydawnictwo ROK Corporation 1992.
- Prinke Rafał, *Łoże transmutacji: dziwny romans wolnomularstwa i alchemii, „Hermaion” 2015, nr 4.*
- Serini Karol, *Masoneria*, Warszawa: [Klio] 1992. Nadb.: Ars Regia 1992.
- Serini Karol, *Symbol w wolnomularstwie*, Warszawa: Dom Książki Polskiej 1933.
- Wolnomularstwo*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wolnomularstwo> [dostęp: 5.05.2020].

IULIANA GRAŻYŃSKA

Some remarks on Masonic imagery

Abstract. Freemason symbolism differs from the traditional symbolism in that it is typically designed and reserved for the initiated. The book *Symbolique maçonnique du troisième millénaire* by Irène Mainguy stands out among other works devoted to this subject and is discussed and reviewed in the present article. The book introduces us to a number of particular notions in Freemason imagery, systematise theoretical and empirical knowledge on the richness of the symbolism and its evolution, and brings useful information on all lodge degrees in the history of Ars Regia. Freemason

imagery has been evolving and permeates all affairs of life, those related to everyday routine in particular. Some symbols are easily recognisable to all, while some others still remain a mystery.

Keywords: Freemason collection at the University Library, Irène Mainguy, Ars Regia, Masonry, Freemason brotherhood, Freemason imagery, Masonic lodge, rite, ritual.

Tekst wpłynął do Redakcji 9 czerwca 2020 roku.

